

dr hab. Roman Sosnowski
Instytut Filologii Romańskiej
Uniwersytetu Jagiellońskiego
Al. Mickiewicza 9A
31-120 Kraków

Ocena dorobku naukowego, dydaktycznego i w zakresie popularyzacji nauki dr Aleksandry Pronińskiej z uwzględnieniem głównego osiągnięcia naukowego Aleksandra Pronińska, *Derivati deantroponimici nella lessicografia italiana*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP 2015, na potrzeby postępowania habilitacyjnego

1. Ocena dorobku naukowego

Zainteresowania badawcze Habilitantki dotyczą czterech głównych obszarów: onomastyki/deonomastyki, onomastyki literackiej, leksykografii włoskiej i leksykografii dwujęzycznej, języków specjalistycznych.

W każdym z tych obszarów Habilitantka opublikowała po kilka pozycji. W zakresie leksykografii włoskiej/dwujęzycznej (część określona przez Habilitantkę jako B) jest to 10 pozycji (w tym dwie występujące również w innych obszarach). Książka *Principi teorici della compilazione del dizionario fraseologico italiano-polacco* (B.4) to ciekawe studium leksykograficzne dotyczące traktowania (i postulowanego traktowania) frazeologii w słownikach dwujęzycznych. Praca ma charakter zarówno teoretyczny jak i praktyczny. Choć opiera się na materiale włoskim i korpus stanowią słowniki włoskie, to znacznie wykracza poza tylko praktyczne wskazania, jaką frazeologię i jak ją włączać do słowników dwujęzycznych. Przede wszystkim, bardzo starannie i precyzyjnie opracowana jest część wstępna dotycząca definicji słownika, klasyfikacji słowników oraz definicji i klasyfikacji jednostek frazeologicznych. Podstawy teoretyczne pochodzą głównie z prac włoskojęzycznych, ale twórczo włączone są też prace polskie oraz angielsko- i francuskojęzyczne. Ciekawa i twórcza jest klasyfikacja frazeologizmów według kryteriów syntaktycznych, co daje w sumie bardzo spójny obraz i pozwala autorce płynnie przejść do części praktycznej – do wzorcowej próbki słownika opracowanego wg założeń wypracowanych w monografii.

Inne prace Habilitantki z zakresu leksykografii zwykle, poprzez opisywanie i/lub rozwiązywanie konkretnych problemów włosko-polskich, ukazują problem w szerszej perspektywie, opisując

prawidłowości wykraczające poza kontekst włosko-polski (np. B1. *Od badań korpusowych do słownika*, B.2 *Włoskie konstrukcje eliptyczne w leksykografii ogólnej i terminologicznej*, B.5 *Wokół problemów semantycznych leksykografii dwujęzycznej*). Podobnie rzecz się ma w napisanym po włosku [B.3]. Szczegółowa analiza rejestracji w słownikach jedno- i dwujęzycznych hasła *domanda* prowadzi do dość jednoznacznego wniosku o równorzędności a nawet przewadze słownika dwujęzycznego w nauczaniu. We wszystkich pracach z zakresu leksykografii, koncentrujących się na traktowaniu frazeologii w słownikach, wyraźnie i jasno wyłożona jest metodologia badań, a rozważania są szczegółowe i obiektywizowane przez ciągłe sięganie do źródeł.

W obszarze onomastyki/deonomastyki Habilitantka wykazała 7 artykułów, w obszarze onomastyki literackiej trzy, a kolejne pięć to artykuły w druku. Do pierwszej grupy należy główne osiągnięcie (A.I.9/B) oraz A.I.6, do drugiej grupy np. analiza tłumaczenia Ferdynarda na włoski pod kątem doboru technik tłumaczenia nazw własnych (A.II.1).

Artykuł A.I.6 (*Il nome proprio nella struttura del sintagma nominale: alcuni casi di elissi*) jest oryginalną analizą właściwości syntaktycznych nazw własnych (nazw osób). Analiza, jak zwykle u Habilitantki, została oparta o dobrze opisany korpus tekstów (korpus *La Repubblica* oraz wybrane nowsze teksty z dzienników *La Repubblica* i *Corriere della Sera*). Analiza danych językowych przeprowadzona w artykule jest, moim zdaniem, metodologicznie znakomita. Autorka, na przykład, bardzo trafnie zaprezentowała i odniosła się też do “scala di nominalità”. Ogólnie artykuł cechuje się oryginalnością i dobrą podbudową teoretyczną.

W A.II.1 analizie zostały poddane tłumaczenia z francuskiego Sergia Miniussiego i z polskiego Very Verdiani. Pośrednio więc, oprócz oryginału polskiego, potrzebna jest analiza tekstu pośredniczącego, co Habilitantka (współautorka artykułu) robi bardzo starannie. Analiza antroponimów dotyczy zarówno aspektów formalnych (np. formy hipokorystyczne) jak i semantycznych (konotacja związana z wyborem takich a nie innych imion). W analizie twórczości Rodariego pod kątem onomastycznym Habilitantka przebadła ponad 200 neoformacji onimicznych odnalezionych w jego bajkach.

Kilka artykułów Habilitantki dotyczy języków specjalistycznych. Wyróżnia się wśród nich praca poświęcona wzorcom gatunkowym ulotki dla pacjenta w języku włoskim i polskim (C.2), w której Habilitantka skoncentrowała się na mechanizmach upraszczania realizowanych poprzez wtrącenia nawiasowe. Podobny schemat ma analiza wzorca gatunkowego wyroku w procesie karnym (C.3), przy czym poddano analizie głównie formuły i czasowniki performatywne.

Dorobek Habilitantki oceniam ogólnie pozytywnie, zarówno jeśli chodzi o jego zróżnicowanie jak i o jakość poszczególnych książek i artykułów. Prace wyraźnie grupują się wokół kilku pól badawczych, wzajemnie się zazębiających, a w głównym osiągnięciu Habilitantki spotykają się dwa najważniejsze obszary badawcze w dorobku Habilitantki.

2. Ocena osiągnięć dydaktycznych i w zakresie popularyzacji nauki

Habilitantka zaczynała pracę w szkolnictwie wyższym jako lektor języka włoskiego w Akademii Ekonomicznej. Od 1992 roku, a więc w sumie niedługo po studiach italianistycznych w Uniwersytecie Jagiellońskim, została zatrudniona w Instytucie Neofilologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Prowadziła i prowadzi tam szereg zajęć językoznawczych i językowych. Oprócz gramatyki opisowej i innych zajęć językoznawczych, również przedmioty o charakterze bardziej praktycznym np. tłumaczenia specjalistyczne włosko-polskie. Te dwa zakresy: językoznawstwo włoskie i przekładoznawstwo w oparciu o języki włoski i polski to podstawa działalności dydaktycznej Habilitantki, która łączy w ten sposób zainteresowania naukowe i dydaktyczne. Habilitantka była również opiekunem prac licencjackich z zakresu językoznawstwa włoskiego, pracowała na rzecz popularyzacji włoskiego w środowisku uniwersyteckim i poza nim.

Jeśli chodzi o popularyzację, warto wspomnieć, że jest autorką publikacji z geografii/kultury półwyspu apenińskiego (część książki poświęcona San Marino).

Habilitantka, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i działalnością naukową, należy do organizacji Onomastica@Letteratura oraz do PT TEPIS.

Jedno z podanych osiągnięć to słownik włosko-polski, polsko-włoski. Habilitantka jest zarówno autorką jego koncepcji jak i materialnym wykonawcą. Choć Habilitantka nie wspomina o nim w kontekście osiągnięć popularyzacji to uważam, że oprócz wartości naukowej (koncepcja słownika), słownik jest praktycznym wdrożeniem koncepcji leksykograficznych i równocześnie narzędziem popularyzującym język włoski w szerokim kontekście.

Habilitantka pracuje w szkolnictwie wyższym od ponad dwudziestu lat, stąd liczba i zakres osiągnięć popularyzujących naukę budzi lekkie rozczarowanie. Recenzent dorobku habilitacyjnego oczekiwałby w tym zakresie większej aktywności. Tym niemniej, ocena całościowa osiągnięć dydaktycznych i w zakresie popularyzacji nauki jest pozytywna.

3. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Osiągnięciem naukowym, o którym mowa w art. 16 ust. 2 ustawy, przedstawionym przez Habilitantkę, jest monografia: *Derivati deantroponimici nella lessicografia italiana*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP 2015.

Książka poświęcona jest pochodnym nazw własnych osób ('deantroponimikom') w słownikach współczesnego języka włoskiego. Podzielona jest na pięć głównych rozdziałów poprzedzonych wstępem (*Introduzione*) i zakończeniem (*Considerazioni conclusive*). Pierwszy rozdział zawiera istotne dla pracy definicje językoznawcze oraz przedstawienie tematu podjętych badań. Drugi rozdział poświęcony jest korpusowi, który służy Autorce jako podstawa rozważań w pracy. Wreszcie w trzecim rozdziale pojawia się ogólne omówienie derywatów nazw własnych osób znalezionych w słownikach oraz tych, które nie są przez słowniki zarejestrowane. Do tego momentu mamy do czynienia z ważnymi informacjami i uściśleniami, które stanowią metodologiczną wykładnię pracy. Czwarty i piąty rozdział są rozdziałami, gdzie w nowatorski sposób Autorka opracowuje główny temat pracy zapowiadany przez jej tytuł. Analiza dotyczy zarówno struktury derywacyjnej jak i sposobu rejestracji w słowniku (prezentacji etymologii, prezentacji związków z bazowymi antroponimami). Dostajemy więc przegląd sufiksów tworzących wyrazy deantroponimiczne wraz z ich analizą morfologiczną i stylistyczną. Wyrazy z sufiksem *-ismo*, najliczniejsze i najmocniej osadzone w języku, układają się w pewne typy, wyodrębnione wg kryteriów antroponimicznych, morfologicznych i semantycznych. Oprócz tego obszernie potraktowany jest sufiks *-ista*, a pozostałe sufiksy są omówione dość dokładnie, stosownie do ich wagi i częstości występowania w języku.

Generalnie, formacje powstałe na bazie nazw własnych nieczęsto są rejestrowane przez słowniki, chyba że chodzi o derywaty pochodzące od nazwisk osób o długotrwałym, niepodlegającym dyskusji wpływie na życie publiczne, artystyczne czy literackie. We włoskim języku mass-mediów tego rodzaju formacje są w ostatnich latach coraz częstsze, mamy jednak najczęściej do czynienia z efemerydami, które łatwo się pojawiają i równie łatwo znikają, gdy postać czy celebryta przestaje być znany. Język prasy, jak twierdzą Adamo i Della Valle, cytowani zresztą przez Autorkę, obfituje w tego rodzaju formacje, a ich użycie często bywa żartobliwe albo też polemiczne. I tu pojawia się problem przechodzenia ze sfery neologii do sfery systemowej czyli sfery leksyki okrzeplej, która przeszła próbę czasu. Rejestracja w słowniku bywa pośrednim dowodem takiego okrzepnięcia i utrwalenia się leksemu. Jednak trzeba też pamiętać, że raz umieszczony w słowniku wyraz hasłowy, z powodu silnej inercji działań leksykograficznych, często w tym słowniku pozostaje, nawet jeśli z jakichś powodów przestał być stosowany przez użytkowników. Decyzja Autorki dotyczące rozdziału

leksykografii i neologii oraz systematycznym porównywaniu tych dwóch sfer jest więc trafna. Porównania sufiksów co wykazują pewne różnice np. w częstości występowania poszczególnych sufiksów w tych dwóch sferach (sufiksy: *-ite*, *-io*, *-ia*), co Autorka kompetentnie i przekonująco wyjaśnia.

Potencjalnie każdy antroponim może być bazą dla derywatu deantroponimicznego, dlatego właśnie każda słynna postać może być 'przedmiotem' neologizmu. Trzeba jednakże dodać, że o wyborze sufiksu nie decyduje jednoznaczny mechanizm o charakterze gramatycznym. Zaznaczają się pewne tendencje, omawiane przez Autorkę, ale czasem przeważają względy eufoniczne. Ponadto, w słownikach neologizmów (a bardziej jeszcze w korpusach współczesnego włoskiego) dla jednego antroponimu pojawia się często więcej derywatów z różnymi sufiksami. Zwykle mają to samo znaczenie, tylko czasami różnią się odcieniem znaczeniowym (jak np. *sgarbiano* który odnosi się do Sgarbiego jako intelektualisty i krytyka sztuki a *sgarbista* do tego samego Sgarbiego polityka tzn. *sgarbista* to osoba podzielająca poglądy polityczne Sgarbiego).

Nie brak wśród omawianych przez Autorkę derywatów przypadków ciekawych i szczególnych. Do takich należy znominalizowany derywat *marconista* 'radiotelegrafista' od nazwiska wynalazcy telegrafu Guglielma Marconiego. Bardzo wcześnie się zleksykalizował i rozpowszechnił jako rzeczownik pospolity choć odchodzi do lamusa ze względu na zmianę technologii komunikacji, to rzeczywiście jest rzadkim przypadkiem (jeśli nie jedynym wśród derywatów z *-ista*), kiedy relacja z antroponimem nie jest dominującym składnikiem znaczenia. Autorka słusznie zauważa w przypisie, że jest to derywat pośredni (od *marconigrafista*). Cytując takie formacje pośrednie (lub takie, gdzie nie sposób rozstrzygnąć, czy są pośrednie czy bezpośrednie) Autorka każdorazowo starannie to zaznacza. Do tych ciekawych zaliczyłbym też *orianismo* i *fallacismo* (Oriana Fallaci), które mają odmienne znaczenie.

Zostawiając na boku kwestie szczegółowe, książka dr Pronińskiej jest spójnym metodologicznie studium, które daje pełny obraz rejestrowania, opisywania i klasyfikowania derywatów deantroponimicznych przez słowniki języka włoskiego poddane analizie. Dodatkowo, obraz wzbogacony jest przez porównanie traktowania w słownikach sekcji etymologicznej derywatów odosobowych i derywatów od nazw pospolitych. Derywaty przebadane są wszechstronnie: jako jednostki leksykalne ujawnione w słownikach, w odniesieniu do relacji semantycznej derywatu i wyrazu wyjściowego oraz pod kątem właściwości morfologicznych derywatów.

Dzięki analizie ujawniają się różnice w traktowaniu takich formacji przez poszczególne słowniki. Jak wynika z badań dr Pronińskiej najbardziej konsekwentny w doborze jednostek leksykalnych jest

słownik Devoto-Oli (kryterium semantyczne), co przekłada się ostatecznie na niższą niż w innych słownikach liczbę derywatów odosobowych.

W sumie Autorce, na podstawie korpusów słownikowego i neologicznego, udało się wyróżnić ponad 40 sufiksów służących w języku włoskim do tworzenia derywatów deantroponimicznych. Co ciekawe, wyraźnie zaznaczyła się różnica produktywności w derywatach od nazw własnych osób a nazw pospolitych.

Jak postuluje dr Pronińska, wyniki jej analizy potencjalnie mogą znaleźć zastosowanie w konstruowaniu słowników języka włoskiego, zarówno na poziomie makrostruktury jak i mikrostruktury. Jestem sceptyczny, czy tak się stanie, ale nawet nie ze względu na permanentne niedocenywanie refleksji językoznawczej powstającej poza granicami Włoch w tychże Włoszech, co ze względu na żelazną logikę 'handlową', jaką rządzi się rynek słowników we Włoszech. Taka logika 'handlowa' nie sprzyja ulepszaniu produktu jakim jest słownik, co najwyżej sprzyja zwiększaniu jego objętości.

Wracając do oceny książki dr Pronińskiej, chciałbym podkreślić, że nie mam żadnych wątpliwości, co do zasadności badań przedstawionych w książce ani do przyjętej metodologii. Autorka ma dużą samoświadomość metodologiczną i wyraźnie wskazuje, jakie problemy może rozwiązać i rozwiązuje w pracy. W takiej sytuacji wskazanie słabych stron tej rozprawy to wskazanie nie jakichś jej elementów, ale tego, czego w niej nie ma. Przy czym nie tyle chodzi o braki czy niedociągnięcia, bo tytuł monografii bardzo trafnie koresponduje z jej zawartością (i w takim zakresie monografia wyczerpuje temat), ale o możliwości badań, których Autorka nie podjęła, a do których jest przygotowana. Rozszerzenie tematyki badań o derywaty innych nazw własnych, w moim odczuciu, dałoby nam książkę bardziej kompletną. I choć Habilitantka zapewnia, że „pominięcie licznej grupy wyrazów i wyrażeń utworzonych od innych kategorii onomastycznych miało na celu zapewnienie spójności opisu badanej grupy leksemów”, jestem przekonany, że potrafiłaby ciekawie i spójnie opisać również derywaty od toponimów i chrematonimów.

Podsumowując, chciałbym podkreślić, że książka jest ciekawa, napisana dobrą włoszczyzną, we właściwym rejestrze a bibliografia jest adekwatna do tematu i starannie przygotowana. Ponadto w książce jest indeks, co ułatwia konsultację.

Monografia dr Pronińskiej, moim zdaniem, stanowi oryginalny i ważny wkład w badania językoznawcze dotyczące języka włoskiego. Jest to praca modelowa metodologicznie, podejmująca systematycznie temat dotychczas nieopracowany przez językoznawstwo włoskie.

4. Podsumowanie osiągnięć dr Aleksandry Pronińskiej

Ocena w zakresie osiągnięć naukowo-badawczych:

Ocena pozytywna. 2 artykuły w czasopismach znajdujących się na listach ministerialnych (ERIH – Études Romanes de Brno i lista B MNiSW – Studia Romanica Posnaniensia) oraz artykuły w innych czasopismach i pracach zbiorowych (w sumie 25 prac, w tym jedna monografia nie licząc głównego osiągnięcia) składają się na dorobek jakościowo bardzo dobry, ilościowo przeciętny. Książka przedstawiona jako główne osiągnięcie jest nowatorska i metodologicznie bardzo dobra, a pozostałe artykuły z dorobku Habilitantki spełniają wysokie standardy naukowe. Habilitantka jest aktywna naukowo jeśli chodzi o udział w konferencjach. Wzięła udział w sumie w 23 konferencjach naukowych. Kilka artykułów napisała we współpracy z innymi badaczami (np. tłumaczenie Ferdynanda na włoski; artykuł napisany wspólnie z A. Ongaro; artykuł *L'Italia insulare nei manuali d'italiano L2 e LS di oggi e di ieri* wspólnie z A. Paletą; *Nowe i stare terminy lingwistyki informatycznej* wspólnie z D. Kucałą).

Ocena w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej:

Spełnienie kryteriów w tym zakresie **oceniam pozytywnie**. Habilitantka prowadziła i prowadzi rozliczne zajęcia językoznawcze na studiach italianistycznych w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie, była promotorem licznych licencjackich. Jest autorką słownika włosko-polskiego, polsko-włoskiego, który łączy jej działalność naukową z zastosowaniem praktycznym i popularyzowaniem języka włoskiego.

Sądzę, że dorobek i najważniejsze osiągnięcie badawcze odpowiadają warunkom ustawy i stanowią wystarczającą podstawę do nadania dr Aleksandrze Pronińskiej stopnia doktora habilitowanego z zakresu językoznawstwa.

Roman Sosnowski
Kraków, 30.03.2016
7